

О. А. Шатило,
аспірант кафедри економічної політики,
Національна академія державного управління
при Президентіві України

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

У статті досліджено елементи національної інноваційної системи у контексті забезпечення національних економічних інтересів. З'ясовано, що попри у цілому сформовану інституційну основу, на даному етапі розвитку ефективність функціонування інноваційної системи є низькою. Проаналізовано досвід провідних країн світу у питанні формування інноваційної сфери.

In the article explored components of the national innovative system are in the context of providing of national economic interests. It is found out, that in spite of the formed institutional basis on this stage efficiency of functioning of the innovative system is low. Experience of leading countries of the world is analyzed in the light of forming of innovative sphere.

Ключові слова: інноваційна політика, реформування, національні економічні інтереси, економічне зростання, технологічний розвиток.

Key words: innovative policy, reformation, national economic interests, economy growing, technological development.

ВСТУП

Світовий економічний розвиток протягом останніх десятиліть набув небаченого прискорення. До активної участі у глобальних економічних процесах долучились навіть країни з комуністичною ідеологією, котрі раніше були замкненими для капіталістичного світу. Такі держави, як Китай, Південна Корея, В'єтнам, Тайвань, Сінгапур демонстрували небачені темпи зростання, хоча останнім часом до групи активно зростаючих долучились і деякі пострадянські країни (Росія), низка держав південно-східної Азії та Латинської Америки. Значна частина дослідників вважають, що причиною такого динамічного розвитку зазначених азійських країн (Китай, Південна Корея, В'єтнам) було вдале проведення інституційних ринко-

вих реформ, зокрема визначення національних пріоритетів розвитку. Відтак, починаючи свій шлях до ринку економічними аутсайдерами, наразі зазначені країни досягли значних результатів та стали конкурентоздатними у глобальному масштабі. Окрім того, цілеспрямоване впровадження запозичених інноваційних досягнень, а поступово і вибудовування власної активно генеруючої інноваційної системи дозволяє не збавляти темпів економічного розвитку. Україна ж, котра також у 2000—2004 рр. демонструвала економічне піднесення, що виражалось у середньорічному зростанні валового внутрішнього продукту (далі — ВВП) на рівні 8,4%, а в останньому (2004 р.) році зазначеної п'ятирічки — на рекордних 12,1% [11], у подальшому суттєво

загальмувала свій розвиток. Отже, на сучасному етапі країна опинилась перед глобальними викликами необхідності підвищення конкурентоздатності вітчизняної продукції, переорієнтації експорту з сировинно-орієнтованого до наукомісткого, захисту вітчизняного ринку від поглинання транснаціональними корпораціями, а головне — уведення України до групи економічно-розвинених країн.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Питання формування та розвитку інноваційної сфери, зокрема і у контексті забезпечення національних інтересів, досліджені у працях вітчизняних дослідників Л. Антонюк, Ю. Бажала, В. Бодрова, В. Гейця, М. Герасимчука, Б. Губського, О. Задорожної, Б. Кваснюка, О. Кілієвича, О. Колосова, О. Мертенса, А. Максюті, М. Миколайчука, С. Пирожкова, А. Поручника, І. Розпутенка, В. Савчука, Н. Чухрай, В. Юрчишина, Ю. Яковця; зарубіжних — Б. Лессера, Б. Твісса, Д. Дайкера, Д. Тіда, К. Мейера, П. Друкера, Х. Рігса та багатьох інших. У дослідженнях зазначених авторів розкриваються питання становлення і розвитку інноваційної сфери економіки як в розвинутих країнах, так і в країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні, визначаються основні аспекти інноваційного процесу. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання формування цілісної національної інноваційної системи відносно необхідності забезпечення національних економічних інтересів (далі — НЕІ).

Метою публікації є дослідження національної інноваційної системи у контексті забезпечення національних економічних інтересів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як вже частково зазначалось на початку дослідження, вітчизняна економіка є не конкурентоздатною, основні виробничі фонди (далі — ОВФ) суттєво застаріли як фізично, так і морально, а оновлення відбувається занадто повільними темпами. Якщо ступінь зносу ОВФ у 1992 р. склав 43,8%, то у 2007 р. він зріс до 59,3% [6, с. 70], тобто на 15,5 відсоткових пункти. Однак, як свідчить досвід, для нормального функціонування підприємства рівень зносу основних виробничих фондів не має перевищувати 25—30%.

Окрім зазначеного, неабияку стурбованість викликає і інший факт: на технічне переозброєння у 2001—2007 рр. промисловими підприємствами України спрямовано від 65% до 73% від загального обсягу амортизаційних відрахувань, причому частка витрат на проведення капітальних ремонтів зросла з 9,1% у 2001 р.

до 16% у 2007 р. [5, с. 244], що є свідченням формування небезпечної практики не докорінного технологічного оновлення вітчизняної виробничої бази, а підтримки потужностей, котрі вже виробили свій ресурс, шляхом збільшення терміну їх експлуатації.

Причинами такого становища є непослідовність та невизначеність проваджуваних ринкових реформ, корті Україна здійснює від моменту здобуття незалежності. Ліберально орієнтований шлях розвитку, обраний державою та постійно підтримуваний стосовно України та інших пострадянських країн Міжнародним Валютним Фондом, привів до цілковитого розладнання національної економіки та розкрадання народного багатства. Між тим, вже з середини 90-х років ХХ ст. у розвинених країнах знову почали превалювати позиції щодо активної ролі держави в економіці, що знайшло відображення у доповіді Світового Банку за 1997 р. "Держава у світі, що змінюється", основною квінтесенцією якої стала позиція: "ефективна держава, це не "мінімальна держава". Стосовно ж пострадянських країн у аналізованій праці зазначено: "Низька активність держави у країнах колишнього Радянського Союзу — це серйозна і зростаюча загроза подальшому прогресу більшості сфер економічної і соціальної політики" [10, с. 165].

Рішенням окресленої проблемної ситуації може стати перехід національної економіки на інноваційну модель розвитку, у необхідності здійснення якого переконані як науковці, так і державні діячі. Однак знову ж таки необхідно правильно виставити пріоритети, аби реформаційний рух не пройшов по колу і повернувся на точку відліку. У цьому контексті академік Російської академії наук В. Полтерович зазначає, що на процес переходу від однієї стадії розвитку до іншої "суттєво впливає вибір економічної політики та стратегії інституціональних перетворень. Невірний вибір може на десятиліття й навіть на століття загальмувати економічне зростання" [4, с. 101—102]. Ось чому перед початком реформування необхідно виставити чіткі кінцеві цілі, котрі доцільно об'єднати поняттям "національні економічні інтереси". У наших попередніх дослідженнях доволі детально розкрито сутність терміну НЕІ та наведено їх орієнтовний перелік, однак також з'ясовано, що на законодавчому рівні ані зазначеного терміна ані їх чіткого переліку не закріплено.

Дослідник В. Шлемко серед найважливіших національних економічних інтересів, окрім інших, виділяє

такі: створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально-спрямованої, потужної національної економіки; створення надійної системи економічної безпеки України, забезпечення можливості самостійного, прогресивного соціально-економічного розвитку; здійснення структурної перебудови економіки; забезпечення ефективного розвитку національної промисловості; здійснення кардинальної модернізації виробництва та розвиток його наукомістких галузей; збереження та розвиток інтелектуального та науково-технічного потенціалів України та ін. [9, с. 138]. Цілком зрозуміло, що це авторський погляд на проблемне питання, відтак, не може претендувати на довершеність, однак з наведеного можна попередньо резюмувати, що реалізувати окреслені завдання можливо лише рухаючись інноваційним шляхом розвитку національної економіки у напрямі до постіндустріального економічного устрою, або ж, як дедалі частіше зазначають вітчизняні та іноземні дослідники, до економіки знань (knowledge based economy). Окрім того, Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" закріплено перелік з 8 стратегічних напрямів і близько 60 середньострокових субнапрямів, що об'єднують практично усі сфери національної економіки, відтак, об'єктивно зрозуміло, що одночасна реалізація окреслених пріоритетів є непосильною. Здійснити технологічну модернізацію можливо і необхідно на основі одного або кількох секторів, котрі мають найбільші технологічні переваги, серед них, на наше переконання, варто виділити аерокосмічну промисловість та машинобудування військового призначення. Зазначені сектори можуть стати локомотивами, котрі потягнуть за собою цілу низку суміжних галузей, і в результаті створити передумови для технологічного оновлення усєї економіки в цілому. Підтвердженням доцільності здійснення прориву саме на окреслених напрямках є проекти "Морський старт", "Наземний старт" та інші програми як національні, так і міжнародні у аерокосмічній сфері, а також конкурентоздатність продукції військового призначення, свідченням чого є і недавно укладені контракти на поставку озброєнь до Іраку в обсязі 2,4 млрд дол. США.

Нещодавно корпорація RAND здійснила масштабне дослідження "Глобальна технологічна революція 2020", у якому було зроблено прогноз розвитку науки на найближчі півтора десятиліття та названо 16 найперспективніших напрямів науково-технологічного розвитку, серед яких: дешева со-

нячна енергія, технології бездротового зв'язку, генетично модифіковані рослини, методи очищення води, дешеве житлове будівництво, екологічно чисте промислове виробництво, "гібридні" автомобілі, медичні препарати "точкової" дії, штучне виробництво тканин живого організму тощо [1, с. 91]. Віднесення до числа перспективних напрямів розробку генетично модифікованих рослин, на нашу думку, є дискусійним з огляду на дедалі зростаючий супротив споживанню генномодифікованої продукції з боку громадян, перш за все, високорозвинених країн з тенденцією поширення такої практики на менш розвинені, свідченням чого є введення в Україні обов'язкового маркування товарів зі вмістом генномодифікованих організмів.

Також досить цікавим з огляду на окреслені тенденції розвитку світової наукової думки є праці вітчизняних дослідників, серед яких, у зазначеному контексті яскраво виділяються праці С. Подолинського "Праця людини і її відношення до розподілу енергії" та "Людська праця і єдність сили", котрі вийшли у 1870—1880 рр. Тут автор системно та цілеспрямовано доводить необхідність використання сонячної енергії як єдиного відновлюваного джерела енергії на землі (вітер та енергію хвиль автор вважає похідними від сонячної енергії, однак, також відновлюваними): "Застосування сонячної енергії в ролі безпосереднього двигуна і приготування поживних речовин із неорганічних матеріалів є головними питаннями найвигоднішого накопичення енергії на землі" [3, с. 93]. Зауважимо, це відбувалося у добу "вугільного виробництва", а нафта та газ лише розпочинали свій шлях як енергетична база виробництва. Відтак, не зайвим буде нагадати слова великого кобзаря українського народу Тараса Шевченка: "І чужого навчайтєсь і свого не цурайтєсь".

Формування інноваційної системи є складним і комплексним завданням. За даними В. Полохала, "... сьогодні створено розгалужену системну нормативно-правову базу національної інноваційної системи, яка включає більше ніж тисячу актів... Варто проаналізувати, чому деякі є непрацездатними, суперечать одне одному, не забезпечують нормальну роботу інноваторів." [7, с. 26]. Цілком очевидно, що існує низка інших стримуючих факторів на шляху ефективної роботи інноваційної системи, а саме: розпорошеність повноважень, корупція, політична нестабільність, серед яких найдеструктивніший вплив здійснює саме останній, котрий також формує причинно-наслідковий зв'язок стосовно двох попередніх.

Світовий досвід свідчить, що типова структура національної інноваційної системи є комбінацією двох основних складових: по-перше, інститутів, що забезпечують реалізацію стратегічних інноваційних проектів на базі великих організацій державного і корпоративного секторів; по-друге, інститутів, що забезпечують розвиток широкого кола новаторських проектів на базі малих організаційних форм. Реалізація першого орієнтира, а саме розвитку потужних високотехнологічних корпорацій, була ядром стратегії розвитку інноваційних систем урядів Японії, Фінляндії, Південної Кореї, Китаю. Розвиток потужних інноваційних систем на базі національних компаній-гігантів є ключовим орієнтиром стратегії інноваційного розвитку Росії. Інструментами державної політики в цьому руслі є: програми цільового розвитку пріоритетних галузей; стимулювання інтеграції національних виробників; обмеження сфер застосування іноземних інвестицій пріоритетними галузями економіки; пільговий режим доступу експортоорієнтованих виробництв до інвестиційних потоків і розвитку інфраструктури підтримки експорту; організація імпорту сучасної техніки та технологій. Піонером щодо реалізації другого орієнтира стратегії розвитку національної інноваційної системи (розвиток інститутів ризикового інвестування новаторських проектів малого бізнесу) є США, чий досвід успішно використано Канадою, Ізраїлем, Індією, Китаєм та деякими латиноамериканськими країнами. Тут застосовують інші інструменти державної політики, такі як: організація державних інвестиційних компаній інноваційного підприємництва; стимулювання приватних венчурних компаній [1, с. 379—381]. Окрім того, В. Геєць стверджує, що національна інноваційна система має складатись з таких чотирьох інститутів: пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; системного оновлення виробничої бази; своєчасного згорання галузей, що базуються на застарілих технологіях або функціонують у межах минулих технологічних укладів; забезпечення неухильного вдосконалення державної інноваційної політики [1, с. 385—387].

Л. Федулова зазначає, що в Україні вже певним чином сформована технологічна інфраструктура, що складається з наукової та інноваційної інфраструктури та до якої віднесено галузеві установи науки, зміст діяльності котрих відповідає функціям галузевих технологічних центрів США, а також технологічні парки, центри науково-технічної інформації, організації з технологічного консалтингу, інформаційні

мережі, Інтернет тощо [8, с. 292—293].

Вітчизняні вчені наголошують, що Україна "опинилася в глобальному світі, але ще, на жаль, лишається поза глобальною економікою" [2, с. 96], з чим можна цілком погодитись, однак часу на здійснення технологічної модернізації та інтеграції до світового економічного простору практично не лишилось. Конкуренція у високотехнологічних сферах наростає небаченими темпами. Якщо ще 20 років тому на світовому ринку технологічної продукції домінували декілька країн, таких як США, Японія, Німеччина та деякі інші розвинені держави, то наразі активно долучилась ціла низка азіатських та латиноамериканських країн і число бажаних стрімко зростає. Вже окреслюється новий поділ світу — технологічний, отже, наше місце і роль у тому світі цілком залежатиме від державної політики, що впроваджується сьогодні, та послідовності здійснюваних кроків.

ВИСНОВКИ

Відтак, проаналізувавши сучасний стан національної інноваційної системи та її відповідність національним економічним інтересам України можна зробити наступні висновки. Законодавча основа у сфері інноваційної діяльності в основному створена, однак викликає сумніви її якість та практика дотримання. Системи НЕІ на законодавчому рівні не закріплено, не наведено їх перелік, отже, відповідність інноваційної політики національним економічним інтересам прослідкувати на даному етапі неможливо. Окрім того, у цілому створено інноваційну та діє наукову інфраструктуру, до якої віднесено науково-дослідні установи, технологічні парки, центри науково-технічної інформації, інформаційні мережі, у тому числі Інтернет. Однак формування національної інноваційної системи проходить дещо односторонньо — у напрямку безпосереднього стимулювання інноваційної діяльності існуючими підприємствами, при цьому ігноруючи досвід азіатських країн, котрі на сьогодні виходять у лідери світового високотехнологічного виробництва, а саме: стимулювання створення потужних національних корпорацій, котрі, акумулювавши значні фінансово-виробничі фонди, мають можливість проводити масштабні наукові дослідження і швидко впроваджувати їх у виробництво. До речі, таким шляхом рухається і Росія. Процеси технологічного розвитку дедалі більше динамізуються, відтак, Україна має зробити рішучі кроки у зазначеному напрямі, аби не закріпити за собою роль сировинного придатку.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У подальших дослідженнях доцільно проаналізувати досвід азійських країн, таких як Японія, Китай, Південна Корея, щодо створення потужних національних корпорацій та розробки системи стимулювання їх інноваційної діяльності.

Література:

1. Геєць В.М. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України в 3 т. Т. 1: Економіка знань — модернізаційний проект України / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — 544 с.
2. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А. С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В. П. — К.: Знання України, 2002. — 336 с.
3. Подолинський С.А. Вибрані твори / С.А. Подолинський. — К.: Поліграф-Сервіс, 2008. — 128 с.
4. Полтерович В.М. Промышленная политика, тарифы и золотовалютные резервы на разных стадиях развития / В.М. Полтерович, В.В. Попов // Стратегические проблемы национального развития и международного сотрудничества: дальневосточный вектор / Под. ред. В.Л. Макарова. — Хабаровск: РАН, 2005. — С. 77—143.
5. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку / [Кіндзерський Ю.В., Якубовський М.М., Галиця І.О. та ін.]; за ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. — К., 2009. — 928 с.
6. Промисловість України у 2001—2007 роках: Стат. збірник. — К.: Держкомстат України, 2008.
7. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010—2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жиляєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. — К.: Парламентське вид-во, 2009. — 632 с.
8. Технологічна модернізація промисловості України / [Л.І. Федулова, І.А. Шовкун, С.В. Захарін та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової; Ін-т екон. та прогноз. — К., 2008. — 472 с.
9. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.
10. World Development Report 1997 "The State in a changing world". — New York; Oxford University Press, 1997. — 265 p.
11. Державний комітет статистики України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2010 р.